

**ЦЕНТР ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ ІМ. Є. М.РУДНЄВОЇ
ВІДДІЛУ ОСВІТИ ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
БЕРДЯНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

*Адреса: м. Бердянськ, пр. Праці, 24/56,
Телефон: (06153)3-62-76
e-mail: bcdut@ukr.net*

*Автор досвіду:
Масютіна Марина Едуардівна,
керівник гуртка гуманітарного напрямку;
Відмінник освіти України; керівник гуртка-методист*

Тема досвіду:

**ДЕБАТИ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦЯ
ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Базова модель досвіду

Актуальність та перспективність досвіду обумовлено головними напрямками розвитку освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства, яка орієнтується на прогрес людства, гармонійний розвиток особистості та пріоритет загальнолюдських цінностей. Розбудова нової концепції системи освіти передбачає модернізацію як змісту освіти так і методів виховання підростаючого покоління. З огляду на спілкування сучасної міжнародної спільноти, можна зазначити, що таке публічне явище як дебати сьогодні виходить на новий рівень свого функціонування в комунікативному просторі. Адже тільки досягнення прогресу не в змозі розв'язати комунікативні проблеми людства. Актуальність даного досвіду полягає в необхідності формування соціально компетентної, гармонійно розвиненої особистості вихованця позашкільного навчального закладу, який зможе мати активну позицію в подальшому житті, відстоювати власну думку, толерантно сприймати погляди іншої людини, критично мислити тощо.

Компетентнісний підхід в освіті сьогодні передбачає відмову від традиційної монологічної дидактики і перехід до діалогічного спілкування з вихованцями в ході навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню у дітей та підлітків власної позиції. Необхідність якісного впровадження в навчально-виховний

процес технології безконфліктного вирішення проблем «Дебати» представлена у означеному досвіді.

Теоретичне обґрунтування досвіду

Сьогодні дебати в якості технології, форм та методів навчання та виховання розглядаються в багатьох наукових дослідженнях і методичних розробках. Існує багато визначень поняття «дебати», які переважно залежать від цілей. Найбільш поширене: «Дебати - це гра між двома командами, головною метою якої - переконати суддів у тому, що аргументи однієї з команд переконливіші, ніж у опонентів». На думку д.п.н. Є.О.Галицьких, «дебати - форма навчання спілкуванню, спосіб організації виховної роботи школярів, що дозволяє тренувати навички самостійної роботи з літературою та іншими джерелами інформації, відпрацьовувати вміння вести дискусію та відстоювати власну точку зору з урахуванням того, що і протилежна позиція теж має право на існування».

Дослідники Н. Боярський та С. Наумов акцентують увагу на тому, що дебати, як інноваційна освітня технологія - це «відтворений на практиці проект освітньої системи, який веде до оптимізації особливо вузької орієнтованої освіти». Узагальнивши різні визначення та погляди, можемо зазначити, що дебати - чітко структурований та спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Учасники дебатів мають на меті отримання певного результату – сформулювати у слухачів позитивне враження від власної позиції. Як гра – дебати демократичні, оскільки передбачають чесність, рівність можливостей, повагу до опонента, толерантність і, одночасно, критичне мислення. Участь у дебатах, зокрема навчальних, дає дітям змогу відчувати переваги такого способу обговорення дискусійних питань.

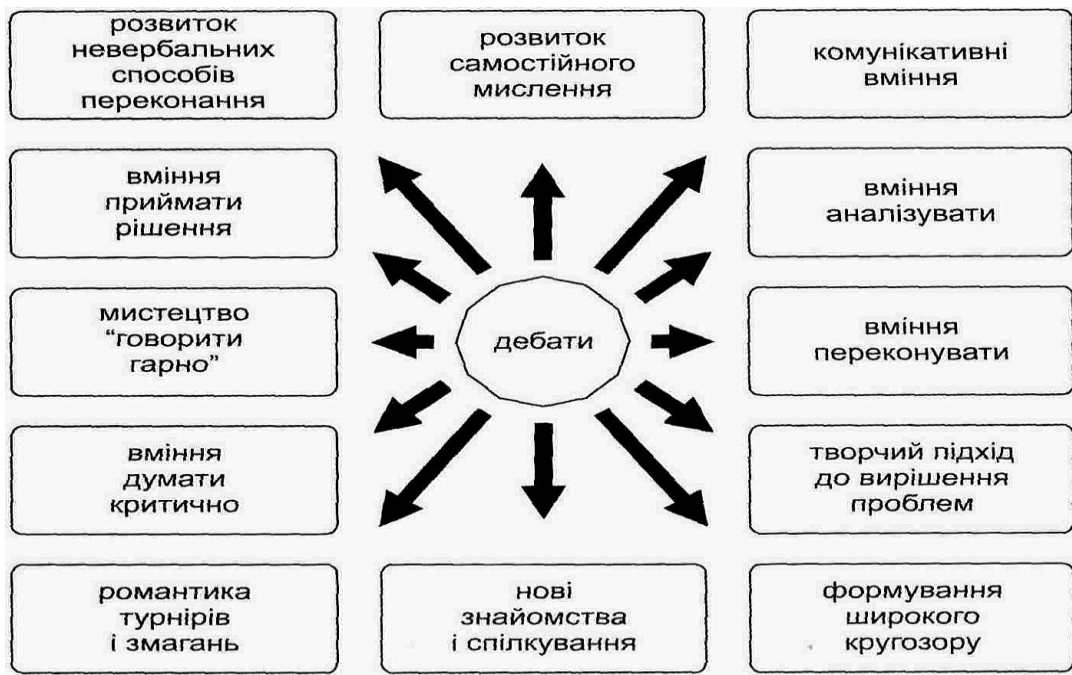
Інноваційна педагогічна технологія «Дебати» спрямована на розвиток дитини, на розкриття її особистісного потенціалу. Саме цим визначається провідна мета дебатів - виховання громадянина із розвинутими інтелектуальними здібностями, творчим відношенням до світу, почуттям особистої відповідальності та моралі, здатного до продуктивної перетворювальної діяльності.

За інноваційним потенціалом досвід є комбінованим.

Інформаційно-педагогічна модель досвіду

У досвіді пропонується система роботи з вихованцями гуртка «Дебати» Центру дитячо-юнацької творчості ім. Є. М.Рудневої м. Бердянськ.

Метою роботи гуртка є навчити вихованців продуктивно обговорювати проблеми та ефективно їх вирішувати; навчити вмінню розмірковувати, критично мислити, конструктивно організовувати процес дискусії. Дебати - це не лише змагання на кращу манеру говорити, це перш за все –інтелектуальна праця. Мета і завдання дебатів структуровано та представлено на рис. 1:

Технологія діяльності автору досвіду

Програма роботи гуртка передбачає такі форми роботи як: тренінги, семінари, ділові ігри, проведення майстерень; вивчення будь-якого аспекту «Дебатів», мозковий штурм, аналіз нових тем у пошуках аргументів; роботу з джерелами інформації: книгами, журналами, газетами, Інтернет; відпрацювання імпровізаційного мовлення, розвиток логічного мислення.

Заняття у гуртку охоплюють теоретичні та практичні уроки з риторики, логіки, акторської майстерності, ділового етикету, знайомлять вихованців з технологією гри «Дебати» тощо. Процес навчання містить також перегляд мультимедійних презентацій, обговорення відеоматеріалів, фільмів, участь в міських, регіональних, національних та міжнародних турнірах, чемпіонатах, конференціях. Особливе місце відводиться масовим та культурним заходам: вечорам відпочинку, екскурсіям, бесідам, відвідуванням музеїв, виставок. Методика автора передбачає серію вправ активного та інтерактивного навчання, які можна умовно поділити на три етапи:

1етап - підготовчий, спрямований на актуалізацію і корекцію навичок спілкування та формування навичок критичного мислення, комунікативних компетенцій.

2етап - основний, спрямований на формування означених якостей, умінь та навичок у вихованців з допомогою дебатної технології (вправи, спрямовані на стимулювання, уміння помічати наявні суперечності, критикувати наведені аргументи, формулювати власну позицію, а також критично сприймати й давати відповідь аргументам опонентів. Вихованцям пропонуються для розв'язання проблемні завдання в умовах групової дискусії, пояснюються деякі інтелектуально-рефлексивні прийоми, правила їх включення в діалог).

3етап - проведення підсумкового анкетування думок дітей-учасників щодо організації, проведення, тематики дебатів; аналіз отриманих даних з метою

корекції (пропонуються нові ідеї з удосконалення проведення турнірів і тренінгів. Також анкетування показує, чи має програма вплив на психологічний стан вихованців, чи навчилися вони вислуховувати думку інших, чи допомагають ці навички у спілкуванні з друзями, з вчителями і батьками).

В Україні інтерактивну технологію «Дебати» з 1996р. популяризує організація IDEA, яка є центром розробки стратегії, концепції та форм дебатів для молоді. Дебатний клуб на базі ЦДЮТ ім. Є.М.Рудневої у Бердянську працює з 1998 року. Щорічно гурток відвідує 70 вихованців різного віку. Зазначимо, що за 15 років упровадження дебатної технології в навчально-виховний процес ЦДЮТ, даний досвід зусиллями автора та однодумців презентувався на місцевому, регіональному, Всеукраїнському та Міжнародному рівнях.

Провідна педагогічна ідея досвіду це упровадження дебатної технології в навчально-виховний процес ЦДЮТ, що сприяє вирішенню головного завдання системи освіти правової держави – підготовці інтелектуального потенціалу демократичного суспільства: ерудованих, культурних, із гнучким мисленням, цілеспрямованих, упевнених, вільних від стереотипів громадян України.

Результатами практичної реалізації досвіду є сформованість у вихованців дебатного клубу таких умінь та навичок:

- уміння ухвалювати рішення з того чи іншого питання;
- уміння спокійно і аргументовано відстоювати власну позицію;
- навички бачити проблему одразу з різних сторін, що допомагає віднайти оптимальне її рішення, толерантно ставитись до думки опонента;
- потреба якісно поповнювати активний словник, знання з прав людини, політики, економіки, екології, функціонування ЗМІ, історії, філософії, літератури, культури, міжнародних відносин.
- бажання виступати у різних ролях: тьюторів (куратори команди), суддів, спікерів (члени команди) тощо.

Про результати впровадження педагогічного досвіду свідчать перемоги вихованців дебатного клубу на Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних дебатних турнірах, чемпіонатах, дипломи учасників конференцій, фестивалів та конкурсів. Анкетування вихованців гуртка свідчить про зростання показників рівня розвитку їх комунікативних та організаторських здібностей. Близько 50% випускників клубу щорічно вступають до ВНЗ України на спеціальності, що пов'язані з напрямком роботи гуртка: історія, соціологія, філологія, політологія, юриспруденція.

Рекомендації щодо впровадження досвіду в педагогічну практику

Дебати створюють умови для формування громадянської позиції у сучасних молодих людей в процесі цілісного педагогічного процесу, забезпечуючи діалогічний характер навчання; сприяють надбанню вихованцями не тільки наукових знань, способів дії, але й власної життєвої позиції, суспільно-корисного досвіду. Дебатам, як педагогічній технології, властиві не тільки такі критерії як

технологічність, відтворюваність, але й гарантована ефективність. Завдяки ігровій формі дебатів, діти непомітно для себе стають ораторами, аналітиками, а також реформаторами бо, заперечуючи будь-яку тезу, мають запропонувати альтернативу.

Досвід має практичне значення та рекомендується до впровадження всім педагогічним колективам навчальних закладів області усіх типів, враховуючи специфіку, традиції, проблеми та інтереси учнів певного регіону.

Досвід схвалено на робочій нараді науково-методичного центру позашкільної освіти КЗ «ЗОППО» ЗОР (протокол № 4 від 01.04.2014р.).

Матеріали досвіду зберігаються: у Центрі дитячо-юнацької творчості ім. Є. М. Рудневої відділу освіти виконавчого комітету Бердянської міської ради та в науково-методичному центрі позашкільної освіти КЗ «ЗОППО» ЗОР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярський Н.Ф., Наумов С.О. Використання освітньої технології “дебати” при навчанні прав людини: Навчально-методичний посібник.– К.:ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2009.-132с.
2. Безпалько О.В. Соціальне проектування [Електроний ресурс]: Навч. посіб. / О. В. Безпалько ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки . - К. : [б. в.], 2010. - 127 с.
3. Брюшинкин, В. Н. Критическое мышление и аргументация [Электронный ресурс] / В. Н. Брюшинкин // Модели рассуждения – 1. Режим доступа: http://ratio.albertina.ru/Mod_Ras/Mod_ras_1
4. Вагапова Д. Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах.- М., 1999.
5. Виховуємо толерантність: форми та методи роботи навч.метод.посіб./ за заг. ред. М.Е. Масютіної – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В.,2012.- 200 с.-іл.
6. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (середня школа).-Х.: Вид. група «Основа», 2011.-207, (1) с.- (Серія «Шкільний театр)
7. Громадянська освіта: метод. посібник для вчителя [Текст]. – К. : Вид-во тна-1, 2008. – 194 с.
8. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. Київ, 2008, Видавництво Етна-1, 194 стор.
9. Документальні фільми про права людини як інструмент медіа – просвіти [методичний посібник для вчителів, неурядових організацій, активістів], Київ, 2014
10. Жигло О. О. Конспект лекцій з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (для студентів денної та заочної форм навчання усіх напрямів підготовки бакалавра)[Текст] / О. О. Жигло, О. В. Кір’янова,
11. О. Ю. Малюкова; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 110 с.

12. Лідерам про лідерство: навчально-методичний посібник /За заг. ред. М.Е. Масютіної - Бердянськ, 2009.- 104 с.
13. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? [Текст] / М. Ліпман // Вісник програм шкільних обмінів. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – №27. – С. 17–23.
14. Мистецтво публічних дебатів. Навчальний посібник, К., 2000
15. Навчаємось дебатувати: навч.-метод. посібник /за заг. ред. М. Масютіної. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2010. – 202 с
16. Навчання через дебати: різноманіття поглядів: адаптований переклад з англ./Альфред Шнайдер, Максвелл Шнудер; за заг.ред. О.І.Пометун; пер.:Г. Гупан, Т.Клекота-К., БФ “Вчителі за демократію та партнерство”, 2009.-320 с.
17. Основи критичного мислення. Програма курсу за вибором для учнів 10-11 профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку. 11 профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку. Автори програми: О.Пометун, Л.Пилипчатина, І.Сущенко, В.Дюков; загальна редакція завідувача лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктора педагогічних наук, професора О.Пометун.
18. Основи критичного мислення. Програма навчальної дисципліни. - К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 201 5р. - 52 с.
19. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання.-К.,2007.-144с.
20. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – С. 327-333.
21. Пометун О. І. Основи критичного мислення : навч. посіб. для учнів старш. кл. загальноосв. шк. [Текст] / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатина, І. М. Сущенко та ін. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 216 с.
22. Солдатова Г.У., Шайгерова А.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. 2-е изд., стер.М.:Генезис, 2001.- 112с., илл.
23. Сопер П. Основы искусства речи. – М., 1992
24. Сущенко І. Дебати в школі. Як навчити учнів аргументації та публічного мовлення : посіб. для вчителів [Текст] / І. Сущенко. – Тернопіль : Астон, 2006. – 128 с.
25. Технології розвитку критичного мислення [Текст] / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз та ін.; [наук. ред., передм. О. І. Пометун]. – К. : Вид-во «Плеяди», 2006. – 220 с.
26. Франковская, О. Н. Развитие рефлексии у школьников через дебатыо технологию [Текст] /О. Н.Франковская//Дебаты: проблемы, исследования и перспективы: сб. – Рига : Пед. центр «Эксперимент», 2002. – 252 с.
27. Шнайдер, А. Навчання через дебати: різноманіття поглядів [Текст] / А. Шнайдер, М. Шнурер; [адапт. перекл. з англ.]. – К. : БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. – 320 с.

Тема : „Введення в дебати”

Мета: формування у школярів моделей поведінки у суспільстві, розуміння позицій різних груп, навичок толерантності і, одночасно, ефективного висловлювання власної позиції.

Очікувані результати:

Після проведення заняття учасники будуть знати:

- Що «Дебати» – це рольові інтелектуальні змагання, які дозволяють молоді обговорювати актуальні проблеми сучасності та інтелектуально розвиватись;

- Якими є головні принципи цієї гри;
- Історію розвитку дебатів;
- Як формулювання аргументів „за” та „проти”

Після проведення заняття учасники будуть вміти:

- терпимо відноситись до різних точок зору;
- виважено поводитись під час дебатування на основі етичних принципів спілкування.

Цільова група: учні 8-11 класів (12-15 осіб)

Тривалість: 90 хвилин

Обладнання: фліп-чарт, роздаткові матеріали, маркери, бумага

Зміст тренінгового заняття

1. Вступ

1.1. Знайомство «Доміно», 8 хв.

1.2. Прийняття правил роботи в групі ,3 хв.

1.3. Вправа «Святковий салют» 4хв.

2. Основна частина

2.1. Мозковий штурм ,5 хв.

2.2. Інформаційне повідомлення “Що таке дебати”, 15 хв.

2.3. Руханка «Море хвилюється, раз...», 5хв.

2.4. Практичні вправи, 45 хв.

3. Підсумок заняття. Заключна вправа «Оплески по колу». Рефлексія, 5 хв.

Знайомство «Доміно»

Мета цієї вправи - «розігріти» учасників перед майбутнім заняттям і забезпечити «введення в тему». Тренер нагадує учасникам правила гри в доміно і пропонує їм пограти в «особливе доміно». Правила гри: Перший учасник (бажано - ведучий) стає в центр і називає дві свої характеристики - «Мене звать.....З одного боку, я ношу окуляри, з іншого - люблю морозиво». Учасник, який теж носить окуляри чи теж любить морозиво підходить до першого учаснику і бере його за руку, кажучи, наприклад «Мене звать.....З одного боку, я люблю морозиво, з іншого боку - у мене є собака». Гра продовжується, поки всі учасники не стануть частиною доміно. Якщо учасники не знають один одного, то Доміно також може стати зручною формою знайомства один з одним.

Прийняття правил роботи в групі

Аби досягти гармонії в роботі, необхідно виробити правила роботи, якими будуть керуватися учасники. Група методом «мозкового штурму» встановлює правила ефективної взаємодії, відповідаючи на запитання: «Що потрібно зробити для того, щоб робота групи була ефективна?», і записують на плакаті «Правила».

Наприклад: відкритість, принцип «тут і зараз», не критикувати, активність, повага, довіра, регламент, правило піднятої руки, обговорення не людини, а проблеми, слухати й чути, почуття гумору тощо.

Вправа «Святковий салют»

Учасникам пропонується на стікерах кількома словами написати свої очікування від тренінгу. Потім по черзі наклеїти їх на плакат із зображенням салюту, при цьому озвучуючи свої думки.

Основна частина

Мозковий штурм

Після загальних привітань і знайомства з групою, тренер звертається до учасників тренінгу з проханням відповісти на запитання: «Що таке дебати?». Відповіді фіксує на дошці. Якщо треба – скеровує групу в потрібному напрямку; звертає увагу на відмінність дебатів і побутового спору. Коли на дошці назбирається достатньо характеристик - об'єднує їх в наступне визначення:

Дебати – це рольові інтелектуальні змагання, в яких одна команда аргументовано доводить певну тезу, а інша – опонує їй. Дискусія вимагає змістовної підготовки та відбувається за формалізованими правилами.

Інформаційне повідомлення “Що таке дебати”

Під дебатами розуміють чітко структурований та спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Учасники дебатів мають на меті отримання певного результату – сформулювати у слухачів позитивне враження від власної позиції.

Як гра – дебати демократичні, оскільки передбачають чесність, рівність можливостей, повагу до опонента, толерантність і, одночасно, критичне мислення. Участь у дебатах, зокрема навчальних, дає учням змогу відчувати переваги такого способу обговорення дискусійних питань

Дебати зазвичай командна гра. Команда може мати від одного до чотирьох дебатерів, хоча більшість дебатерів мають по два гравці у кожній команді. Команда також повинна підтримувати або бути проти певного твердження, яке є темою гри. Коли ви дебатуєте ви можете називати протилежну команду *опонентом* (незалежно від того, яку сторону ви підтримуєте). Залежно від типу дебатів команди називаються по-різному:

Команда „за”

Підтримуюча

За

Правляча

Стверджуюча

Команда „проти”

Не підтримуюча

Проти

Опозиційна

Заперечуюча

Обговорення суперечливого питання стає дебатами тоді, коли цей процес набуває таких обов'язкових ознак, елементів:

- Тема для обговорення відома учасникам заздалегідь і є суспільнозначущою та актуальною. Кожного разу це повинна бути лише одна тема, яка не змінюється протягом обговорення. Вона має бути сформульована як певне твердження з яким можна погодитись і яке можна заперечити.

- Тема має розумітися тими, хто дебатує, однаково. Тому обидві сторони мають домовитись про «дефініції» – визначення ключових термінів, слів по заданій темі, що мають бути спільними для обох сторін. Такі визначення пропонуються учасниками, виходячи із загальноновизнаних та достовірних джерел.

- Кожна сторона має можливість висловити свою позицію і обов'язково має можливість відповісти на аргументи опонентів. Рівність участі в дебатах проявляється і в чіткому визначенні часу як для виступів, так і для раунду запитань та відповідей.

- В процесі обговорення учасники мають застосовувати аргументи та докази, адже довести силу власної позиції можна тільки тоді, коли аргументація переконлива.

- Обговорення передбачає виділення певного часу на “перехресне опитування” – запитання та відповіді, які учасники дебатів використовують як для ствердження власної позиції, так і для виявлення слабких сторін в аргументації опонентів. Щоби провести дебаткування треба пам'ятати основні принципи дебатів:

Дебати як навчання

Дебати – це гра, що має на меті допомогти учасникам сформувати навички, які необхідні для досягнення життєвого успіху в сучасному демократичному суспільстві. Гра «Дебати» задумана як засіб підвищення знань.

Правда, і нічого крім правди

Аргументи повинні бути правдивими. Гравці мають бути чесними у використанні фактів, якими оперують, та чесними у спростуванні аргументів іншої команди.

Повага до опонентів

Учасники дебатів мусять поважати один одного. Не можна принижувати, ображати, або зневажати інших людей тільки за те, що вони не погоджуються з Вами.

Дебати не передбачають вироблення єдиної пропозиції, а дозволяють кожному розглянути проблему з різних сторін та зробити свої власні висновки.

Руханка «Море хвилюється, раз...»

Тренер промовляє, а учасники імітують це рухами: «. Море хвилюється, два. Море хвилюється, три. Кумедна фігура на місці замри!» Усі завмирають у кумедних положеннях. Тренер обирає найкумеднішу фігуру. Це – новий ведучий. Він повторює слова тренера (спортивна, ледача, грайлива, сидяча, лежача фігура).

Практичні вправи

«Безлюдний острів»

Двоє бажаних виявляються на безлюдному острові і мають право взяти з собою лише кілька речей. Всім іншим лунають папірці з назвами (клізма, зубочистка та ін.) Необхідно переконати взяти саме цю річ.

«Пінг-понг»

Учасники по черзі називають аргументи на підтримку чи спростування заданого ведучим тезису. Ведучий задає стартовий тезис (наприклад, «Влітку добре відпочивати на морі») і разом із пропозицією назвати аргумент на підтримку передає першому учаснику якийсь предмет (м'яч для тенісу). Після того, як перший учасник називає аргумент на підтримку, він передає предмет будь-якому іншому учаснику і той має надати аргумент, що спростовує стартовий тезис, і так далі.

Вправа «Переконай Іллю Муромця»

Інструкція: Вся група ділиться на команди по 3-4 людини, крім одного учасника, який буде грати роль Іллі Муромця. Тренер розповідає групі свій варіант російської казки, в якій Ілля Муромець бачить на роздоріжжі камінь, на якому написано: «наліво підеш - коня втратиш, направо підеш - голову втратиш, прямо підеш - одруженим будеш». У цій вправі кожній команді потрібно буде переконати Іллю Муромця, що слід піти саме в її напрямку.

Перша команда буде вмовляти Муромця поїхати наліво, друга - направо, а третя - прямо. У кожного напрямку є свої переваги, адже навіть у варіанті «голову втратиш» можна згадати про ті пригоди, які чекали в казці богатиря, що вибрав цей шлях, або пояснити, що насправді він втратить голову від кохання. Командам потрібно показати саме їх направлення у максимально вигідному світлі.

Групам дається 10 хвилин на підготовку, після чого один представник від кожної групи виступає перед Іллею Муромцем. Муромець вирішує, куди він поїде, і дає зворотний зв'язок про те, що йому сподобалося, а що не сподобалося в кожному виступі.

Тренер звертає увагу на правильність аргументації, виправляє помилки.

Підсумок

Вправа "Оплески по колу"

Ведучий: «Ми добре попрацювали сьогодні, і мені хочеться запропонувати вам гру, в ході якої оплески спочатку звучать тихенько, а потім стають все сильніше і сильніше.» Ведучий починає тихенько плескати в долоні, дивлячись і поступово підходячи до одного з учасників. Потім цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують удвох. Третій вибирає четвертого і т.д. останньому учаснику аплодує вже вся група.

Рефлексія тренінгу

- Про що Ви дізналися на занятті?
- Як Ви себе почували на занятті, виконуючи завдання?
- Де ви зможете використати набуті під час заняття знання та вміння?